

98/7/A/2013

WYROK

z dnia 8 października 2013 r.

Sygn. akt K 30/11*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Leon Kieres – przewodniczący
Maria Gintowt-Jankowicz
Mirosław Granat
Wojciech Hermeliński
Marek Zubik – sprawozdawca,

protokolant: Grażyna Szałygo,

po rozpoznaniu, z udziałem wnioskodawcy oraz Sejmu i Prokuratora Generalnego, na rozprawie w dniu 8 października 2013 r., wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich o zbadanie zgodności:

- 1) art. 81 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.) w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia zarządzenia prezesa sądu w przedmiocie odmowy wyznaczenia obrońcy z urzędu przez stronę, która złożyła wniosek w trybie art. 78 § 1 ustawy – Kodeks postępowania karnego, z art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 i z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- 2) art. 78 § 2 ustawy powołanej w punkcie 1 w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu w przedmiocie cofnięcia wyznaczenia obrońcy z urzędu, z art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 i z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji,

o r z e k a:

1. Art. 81 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.) w zakresie, w jakim nie przewiduje sądowej kontroli zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego, który złożył wniosek w trybie art. 78 § 1 ustawy – Kodeks postępowania karnego, jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 i z art. 78 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Art. 78 § 2 ustawy powołanej w punkcie 1 w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 42 ust. 2 Konstytucji.

Ponadto p o s t a n a w i a:

na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643, z 2000 r. Nr 48, poz. 552 i Nr 53, poz. 638, z 2001 r. Nr 98, poz. 1070, z 2005 r. Nr 169, poz. 1417, z 2009 r. Nr 56, poz. 459 i Nr 178,

* Sentencja została ogłoszona dnia 29 października 2013 r. w Dz. U. poz. 1262.

poz. 1375, z 2010 r. Nr 182, poz. 1228 i Nr 197, poz. 1307 oraz z 2011 r. Nr 112, poz. 654) **umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie ze względu na zbędność wydania wyroku.**

UZASADNIENIE

I

1. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: RPO) 9 sierpnia 2011 r. zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie zgodności dwóch przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.; dalej: k.p.k.). Rzecznik uczynił przedmiotem zaskarżenia art. 81 § 1 k.p.k. w zakresie, w jakim przepis ten nie przewiduje zaskarżenia zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu przez stronę, która złożyła wniosek w trybie art. 78 § 1 k.p.k., oraz art. 78 § 2 k.p.k. w zakresie, w jakim przepis ten nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu. Wzorcami kontroli kwestionowanych przepisów k.p.k. uczyniono art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 oraz art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

Zdaniem RPO, procedura, która pozbawia możliwości zaskarżenia zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu oraz wyłącza możliwość zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, nie spełnia kryteriów sprawiedliwego i rzetelnego procesu sądowego. Konieczność odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej jest elementem przysługującego każdemu prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Uczestnikom procesu powinny być zatem stworzone warunki do bycia wysłuchanym, umożliwiające ujawnienie w sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia oraz zapewniające przewidywalność przebiegu postępowania.

Wnioskodawca nawiązał do wykształconego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego sposobu rozumienia prawa do obrony w znaczeniu materialnym i formalnym. Prawo wyboru obrońcy lub korzystania z obrońcy z urzędu gwarantować ma możliwość obrony racji oskarżonego przez wykwalifikowanego pełnomocnika procesowego, którego zadaniem jest ochrona oskarżonego w sposób pozwalający na osiągnięcie celu postępowania karnego przy jednoczesnym zagwarantowaniu prawa do obrony. Zdaniem wnioskodawcy, zarówno zarządzenie prezesa sądu, jak i postanowienie wydawane przez sąd ingerują bezpośrednio w konstytucyjnie chronione prawo do obrony. Pozostawienie do uregulowania przez ustawodawcę zasad korzystania z obrońcy z urzędu nie oznacza – zdaniem Rzecznika – całkowitej swobody kształtowania przesłanek przyznania oskarżonemu profesjonalnego pełnomocnika procesowego. Ustawodawca powinien zatem ukształtować skuteczną procedurę wyznaczania obrońcy z urzędu tak, aby urzeczywistnić treści wynikające z art. 42 ust. 2 Konstytucji.

Zdaniem RPO, zarządzenie prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu oraz postanowienie sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu nie są wydawane w okolicznościach tak jednoznacznych i wykluczających ryzyko pomyłki, by w świetle standardów konstytucyjnych, mogły uzasadniać wyłączenie drogi odwoławczej. Istniejący brak kontroli instancyjnej wspomnianych rozstrzygnięć nie może być zatem zaakceptowany w kontekście konstytucyjnego standardu instancyjności i zaskarżalności orzeczeń. Rzecznik zwrócił uwagę, że ustawodawca może wprowadzić wyłączenie prawa do zaskarzania orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, jakkolwiek nie powinien tego czynić wówczas, kiedy wiąże się to z realizacją uprawnienia konstytucyjnego. Odstępstwo od reguły wynikającej z art. 78 Konstytucji powinno być podyktowane szczególnymi okolicznościami i nie może powodować przekreślenia samej zasady ogólnej.

Możliwość podniesienia w apelacji zarzutu nieprzyznania lub cofnięcia obrońcy z urzędu nie rozwiązuje problemu braku zaskarżalności rozstrzygnięć w obu sprawach. Aby

posłużyć się takim zarzutem, osoba, która występowała w procesie bez profesjonalnego pełnomocnika, musiałaby bowiem odpowiednio znać prawo. Oprócz tego uznanie przez sąd odwoławczy takiego zarzutu powoduje konieczność powtórzenia procesu. Istnieje zatem ryzyko, że w ponownym procesie nie uda się przeprowadzić wszystkich dowodów w obecności obrońcy, co z kolei może mieć istotny wpływ na pozycję procesową oskarżonego i jego prawo do obrony.

Wnioskodawca zauważył również, że w procedurze cywilnej przewidziana jest kontrola instancyjna orzeczeń sądu, których o odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołaniu. Tego rodzaju gwarancje powinny być zatem ustanowione przez ustawodawcę w postępowaniu karnym, które ma w swej istocie charakter represyjny.

2. Marszałek Sejmu w piśmie z 26 kwietnia 2012 r. przedłożył stanowisko w imieniu Sejmu, wnosząc o stwierdzenie, że art. 78 § 2 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 oraz art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji. Marszałek wniósł także o stwierdzenie, że art. 81 § 1 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu przez stronę, która złożyła wniosek w trybie art. 78 § 1 k.p.k., jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 oraz art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

Zdaniem Marszałka Sejmu, wyłączenie prawa do zaskarżenia zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu oraz postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu nie jest konstytucyjnie dopuszczalne. W odniesieniu do tych dwóch rozstrzygnięć nie występują bowiem szczególne okoliczności uzasadniające posłużenie się przez ustawodawcę ograniczeniem prawa do zaskarżania orzeczeń wydanych w pierwszej instancji. Wyłączenie możliwości zaskarżania zarządzenia prezesa sądu oraz postanowienia sądu, mają – w ocenie Marszałka – służyć zwiększeniu efektywności postępowania i przyspieszeniu procesu. Nie można ich jednak traktować jako uzasadniających ograniczenie konstytucyjnego prawa do kontroli rozstrzygnięć zapadłych w pierwszej instancji. Z tego względu kwestionowane przepisy k.p.k. w zakresie wskazanym przez wnioskodawcę są niezgodne z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

Marszałek Sejmu powtórzył argumentację również w odniesieniu do zarzutu niezgodności kwestionowanych przepisów k.p.k. z art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 Konstytucji. Jego zdaniem prawo do zaskarżenia stanowi istotny składnik „sprawiedliwości proceduralnej”, będącej jednym z komponentów prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Na tle badanej sprawy brak jest konstytucyjnego uzasadnienia wyłączenia prawa do zaskarżenia rozstrzygnięć podejmowanych przez prezesa sądu oraz przez sąd na podstawie zakwestionowanych przepisów k.p.k. Szybkość rozpoznania sprawy – identyfikowana przez Marszałka Sejmu jako powód wyłączenia możliwości zaskarżania rozstrzygnięć zapadających w trybie art. 78 § 2 oraz art. 81 § 1 k.p.k. – nie może być traktowana jako argument za wprowadzaniem ograniczeń prawa do sądu w aspekcie sprawiedliwości proceduralnej. Marszałek Sejmu podkreślił również, że ocenny charakter przesłanek ustanawiania obrońcy z urzędu przemawia dodatkowo za wprowadzeniem kontroli rozstrzygnięć podejmowanych w tej sprawie już na etapie postępowania w pierwszej instancji. Wprowadzenie mechanizmu umożliwiającego skuteczniejsze weryfikowanie błędnych rozstrzygnięć dotyczących wniosków o wyznaczenie obrońcy z urzędu wzmacnia konstytucyjne prawo do obrony, a w niektórych wypadkach zapewnia jego realizację.

Marszałek Sejmu nawiązał również do zmian, jakie w ramach procedury karnej zostały przedstawione przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego. Proponowane zmiany zmierzają w stronę poszerzenia dostępu do pomocy prawnej na etapie

postępowania sądowego. Zasadą ma być korzystanie przez podejrzanego z prawa ubogich na etapie postępowania przygotowawczego. Wyznaczanie obrońcy z urzędu w ramach postępowania sądowego nie będzie uzależnione od sytuacji majątkowej oskarżonego. Proponowana modyfikacja uregulowań stanowiących przedmiot wniosku RPO oraz uzasadnienie projektowanych zmian dodatkowo potwierdzają argumentację Marszałka Sejmu w odniesieniu do kwestionowanych przepisów k.p.k.

3. Prokurator Generalny w piśmie z 21 lutego 2012 r. zajął stanowisko, że art. 81 § 1 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości wniesienia zażalenia na zarządzenie prezesa sądu odmawiające wyznaczenia obrońcy z urzędu oskarżonemu, który złożył wniosek na podstawie art. 78 § 1 k.p.k., jest niezgodny z art. 78 oraz art. 176 ust. 1 w związku z art. 45 ust. 1 i art. 42 ust. 2 Konstytucji. Prokurator uznał także, że art. 78 § 2 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości wniesienia zażalenia na postanowienie sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, jest niezgodny z art. 78 oraz art. 176 ust. 1 w związku z art. 45 ust. 1 i art. 42 ust. 2 Konstytucji.

Prokurator Generalny stanął na stanowisku, że – choć prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji wydawanych w pierwszej instancji (art. 78 Konstytucji) nie ma charakteru absolutnego – to jednocześnie brak jest dostatecznie uzasadnionych powodów wyłączenia tego prawa w ramach przepisów k.p.k. kwestionowanych we wniosku RPO. Argumentem uzasadniającym brak możliwości zaskarżania rozstrzygnięć wydawanych na podstawie art. 81 § 1 oraz art. 78 § 2 k.p.k. nie może być w szczególności dążenie do zapewnienia szybkiego rozpoznania sprawy. Jego zdaniem, kontrola instancyjna rozstrzygnięć o wyznaczeniu lub cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu dotyczyłaby wyłącznie kwestii ubocznej z punktu widzenia głównego postępowania, co z pewnością nie miałooby wpływu na jego przewlekłość. W rezultacie uznając, że brak jest szczególnych okoliczności uzasadniających ustanowienie wyjątku od zasady wyrażonej w art. 78 Konstytucji, Prokurator Generalny w pełni podzielił pogląd RPO dotyczący niekonstytucyjności kwestionowanych przepisów k.p.k. w zakresie wskazanym we wniosku. Zdaniem Prokuratora Generalnego, niezgodność pominięcia ustawodawczego identyfikowanego w art. 78 § 2 oraz art. 81 § 1 k.p.k. z art. 78 Konstytucji skutkuje również koniecznością uznania niezgodności tych przepisów z pozostałymi wzorcami wymienionymi we wniosku RPO, a więc z art. 176 ust. 1 w związku z art. 45 ust. 1 i art. 42 ust. 2 Konstytucji.

II

Na rozprawie 8 października 2013 r. uczestnicy postępowania podtrzymali stanowiska zajęte na piśmie i odpowiedzieli na pytania członków składu orzekającego.

Po uzyskaniu odpowiedzi na pytania od uczestników postępowania Trybunał Konstytucyjny uznał sprawę za dostatecznie wyjaśnioną do wydania rozstrzygnięcia i zamknął rozprawę.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Przedmiot kontroli.

1.1. Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją dwóch przepisów k.p.k. określających uprawnienia oskarżonego związane z realizowaniem prawa do obrony w procesie karnym. Kwestionowane rozstrzygnięcia dotyczą warunków wyznaczania obrońcy z urzędu (art. 81

§ 1 k.p.k.) oraz okoliczności, w jakich oskarżony może zostać pozbawiony prawa do korzystania z tak wyznaczonego obrońcy (art. 78 § 2 k.p.k.).

1.2. Wnioskodawca w *petitum* oraz uzasadnieniu wniosku posługuje się pojęciem „strony”, której nie przysługuje prawo do zaskarżenia zarządzenia prezesa właściwego sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu. W zakwestionowanym art. 81 § 1 k.p.k. mowa jest natomiast o „oskarżonym”, któremu nie przysługuje takie prawo. Mając jednak na uwadze wyjaśnienia przedstawiciela wnioskodawcy złożone na rozprawie oraz treść art. 71 § 3 k.p.k., należało przyjąć, że wnioskodawca kwestionuje w istocie brak możliwości zaskarżenia stosownego zarządzenia prezesa sądu nie tylko przez oskarżonego, ale również przez podejrzanego, który ubiega się o obrońcę z urzędu.

1.3. Działając na podstawie art. 81 § 1 k.p.k. prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza oskarżonemu obrońcę z urzędu w związku z okolicznościami określonymi w art. 78 § 1, art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k. Kompetencja prezesa sądu związana jest – po pierwsze – z realizacją przez oskarżonego prawa do żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu ze względu na niezamożność, definiowaną jako brak możliwości ponoszenia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.). Po drugie, prezes sądu wyznacza obrońcę z urzędu w wypadkach tzw. obrony obligatoryjnej, a więc jeśli obowiązek korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu wynika z ustawy (art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k.).

Wątpliwości wnioskodawcy dotyczą nie całego zakresu normowania art. 81 § 1 k.p.k., ale wyłącznie tej części tego przepisu, która stanowi podstawę prawną do wydania zarządzenia o wyznaczeniu obrońcy z urzędu na wniosek oskarżonego działającego w trybie art. 78 § 1 k.p.k.

Drugi przepis kwestionowany we wniosku RPO – art. 78 § 2 k.p.k. – stanowi, iż sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Chodzi o sytuację, w której sąd, dokonując oceny sytuacji materialnej oskarżonego, stwierdza, że brak jest podstaw do dalszego korzystania przez niego z pomocy profesjonalnego pełnomocnika ustalonego z urzędu. Może to mieć miejsce w każdym wypadku zmiany sytuacji finansowej powodującej wyłączenie w odniesieniu do oskarżonego przesłanki „braku możliwości ponoszenia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny”. Może też wynikać z dokonanej przez sąd w toku toczącego się postępowania odmiennej od prezesa sądu oceny stanu majątkowego oskarżonego, a w rezultacie oznaczać stwierdzenie, że brak było podstaw do wyznaczenia obrońcy z urzędu.

1.4. Przedmiotem kontroli konstytucyjności w bieżącej sprawie były jedynie te rozstrzygnięcia kodeksu postępowania karnego, które dotyczą wyznaczania obrońcy z urzędu oskarżonym pozostającym w trudnej sytuacji finansowej. Wnioskodawca sformułował zarzuty zarówno w odniesieniu do działań prezesa sądu podejmowanych na podstawie art. 81 § 1 k.p.k., jak i rozstrzygnięcia sądu, zapadającego na podstawie art. 78 § 2 k.p.k. Rzecznik nie podważa samej istoty instytucji obrony z urzędu przysługującej ze względu na niezamożność oskarżonego, ani nie kwestionuje przyjętego modelu rozstrzygania tej kwestii przez prezesa sądu, czy następnie przez właściwy sąd. Wątpliwości RPO wiążą się z brakiem zagwarantowania przez ustawodawcę mechanizmu weryfikacji tych rozstrzygnięć procesowych. W rezultacie przepisy k.p.k. wskazane we wniosku mają być poddane kontroli konstytucyjności nie tyle w tej części, która została w nich unormowana, ile w zakresie sygnalizowanego przez wnioskodawcę pominięcia ustawodawczego. Zarzut dotyczy więc tego, co ustawodawca pominął w treści art. 81 § 1 i art. 78 § 2 k.p.k. choć – zdaniem RPO – powinien był unormować przez wzgląd na powołane we wniosku wzorce kontroli. Weryfikacja tak określonego zarzutu powinna się

zatem sprowadzać do stwierdzenia, czy faktycznie brak możliwości merytorycznej kontroli rozstrzygnięć, o których mowa w kwestionowanych przepisach oznacza, że ustawodawca nie zrealizował postanowień wynikających z art. 45 ust. 1 w związku z art. 42 ust. 2 oraz z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

2. Obrona z urzędu dla osoby niezamożnej.

2.1. Wyznaczenie obrońcy z urzędu na podstawie art. 78 § 1 k.p.k. uzależnione jest od trzech przesłanek. Po pierwsze, oskarżony nie może uprzednio wyznaczyć obrońcy z wyboru, po drugie, powinien pozostawać w trudnej sytuacji finansowej oraz, po trzecie, powinien sformułować żądanie wyznaczenia obrońcy z urzędu.

Podstawowym, a przy tym merytorycznym, warunkiem domagania się wyznaczenia obrońcy z urzędu na podstawie art. 78 § 1 k.p.k. jest wykazanie złej sytuacji majątkowej przez oskarżonego. W doktrynie wskazuje się, iż chodzi tutaj o taki stan finansów oskarżonego, w którym po opłaceniu obrony nie jest on w stanie pokryć niezbędnych kosztów utrzymania siebie i swojej rodziny. To nie znaczy, że oskarżony powinien być całkowicie pozbawiony środków finansowych, ale jedynie wykazać taki ich poziom, który uniemożliwia zaspokojenie minimalnych potrzeb. Utożsamiane jest to niekiedy z kryterium minimum socjalnego, wyznaczającego górną granicę obszaru ubóstwa. Przykładowym miernikiem sytuacji, którą opisuje art. 78 § 1 k.p.k. może być również wskaźnik przeciętnego miesięcznego dochodu na osobę w rodzinie, uprawniający do otrzymania zasiłku rodzinnego (por. R. A. Stefański, *Prawo do wyznaczenia obrońcy z urzędu ze względu na niezamożność*, [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Warszawa 2008, s. 346-347).

Formalnym warunkiem wyznaczenia obrońcy z urzędu w sytuacji niezamożności jest brak uprzedniego wyboru obrońcy przez oskarżonego. Świadczy to przede wszystkim o subsydiarnym charakterze instytucji pomocy prawnej z urzędu, ukształtowanej obecnie jako zastępcza – względem obrony z wyboru – forma realizacji przez oskarżonego przysługującego mu prawa do obrony.

Wyznaczenie obrońcy z urzędu związane jest z wymogiem formalnym w postaci wystąpienia przez oskarżonego z żądaniem wyznaczenia mu obrońcy z urzędu. A więc bez inicjatywy ze strony oskarżonego nie jest możliwe posłużenie się mechanizmem obrony z urzędu w analizowanej sytuacji. Wniosek oskarżonego powinien przy tym zawierać argumentację, w której wykaże on, że nie może ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i swojej rodziny. Wykazanie niemożności poniesienia kosztów obrony może nastąpić m.in. na podstawie dokumentów świadczących o zarobkach oskarżonego, jego stanie rodzinnym i majątkowym. Wśród okoliczności uzasadniających żądanie mogą być np. pozostawanie bez pracy i brak majątku, pobieranie nauki i pozostawanie na utrzymaniu rodziców lub opiekunów, ponoszenie znacznych wydatków na leczenie lub rehabilitację siebie lub członków rodziny, zobowiązania alimentacyjne (por. A. Zachuta, *Bezpłatna pomoc prawna z urzędu w procesie karnym (art. 78 § 1 k.p.k.)*, „Przełęcz Sądowy” nr 7-8/2005, s. 194-196). Jeżeli oskarżony nie wykaże w sposób należyty braku możliwości poniesienia kosztów obrony, to przewodniczący wydziału wyznacza termin uzupełnienia wniosku. Po bezskutecznym upływie tego terminu lub też w wypadku wątpliwości co do sposobu wykazania przez oskarżonego niemożności poniesienia kosztów obrony, sprawę kieruje się na posiedzenie w celu merytorycznego rozpoznania wniosku (§ 284 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych, Dz. U. Nr 38, poz. 249, ze zm.).

2.2. Organem uprawnionym do wyznaczenia obrońcy z urzędu w związku z niezamożnością oskarżonego jest prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy (art. 81 §

1 k.p.k.). Czynności te może wykonać również przewodniczący wydziału lub upoważniony sędzia (art. 93 § 2 k.p.k.). Właściwy podmiot dokonuje merytorycznej oceny żądania oskarżonego oraz stwierdza, czy w danym wypadku wykazał on należycie brak możliwości ponoszenia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Zarówno pozytywne, jak i negatywne rozstrzygnięcie dotyczące wyznaczenia obrońcy z urzędu na podstawie art. 78 § 1 k.p.k. powinno przybrać postać zarządzenia (art. 93 § 2 k.p.k.), choć w praktyce wskazywano też na wydawanie tego rodzaju rozstrzygnięć w formie postanowień (por. A. Zachuta, *op. cit.*, s. 194-195).

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że rozstrzygnięcie prezesa sądu, o którym mowa w art. 81 § 1 k.p.k. ma niewątpliwie charakter procesowy. Nie jest ono natomiast czynnością administracyjną.

Istnieje rozbieżność co do tego, czy rozstrzygnięcie w omawianej sprawie powinno zawierać uzasadnienie. Pogląd o konieczności sporządzenia uzasadnienia wyraził Sąd Najwyższy, wskazując na potrzebę wyjaśnienia motywów takiego rozstrzygnięcia, podlegającego następnie kontroli w postępowaniu odwoławczym (zob. wyrok SN z 5 marca 2002 r., sygn. akt III KKN 547/00, „Prokuratura i Prawo” nr 11/2002, poz. 8). Stanowisko to było często przywoływane w doktrynie, jakkolwiek nie jest powszechnie podzielane. Oprócz głosów poparcia (zob. R. A. Stefański, *op. cit.*, s. 354; J. Grajewski, *Komentarz aktualizowany do art. 81 Kodeksu postępowania karnego*, pkt 4, Lex/el 2012) formułowano też opinie krytyczne (zob. T. Grzegorzczak, komentarz do art. 81, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2003, pkt 8), nawiązujące do ustawowego zwolnienia z obowiązku uzasadniania tych zarządzeń, które nie podlegają zaskarżeniu (art. 99 § 2 k.p.k.). Trzeba podkreślić, że obecnie odmowa wyznaczenia obrońcy z urzędu z uwagi na niezamożność nie podlega zaskarżeniu. Nie mamy bowiem w tym wypadku do czynienia z rozstrzygnięciem zamykającym drogę do wydania wyroku (art. 459 § 1 w związku z art. 466 § 1 k.p.k.). Negatywne rozstrzygnięcie prezesa sądu o zasadności przyznania obrońcy osobie, która złożyła wniosek w trybie art. 78 § 1 k.p.k., nie podlega na tym etapie merytorycznej kontroli sądu.

W doktrynie analizowano skalę tego rodzaju rozstrzygnięć wydawanych przez prezesów sądów, aczkolwiek zawężając badania wyłącznie do jednego okręgu sądowego (okręg krakowski) oraz ograniczonego okresu (od lipca 2003 r. do czerwca 2004 r.). Traktując te ustalenia wyłącznie jako orientacyjne, trzeba powiedzieć, że odsetek rozstrzygnięć odmownych oscyluje wokół 40% wszystkich rozstrzygnięć. Jednocześnie nawiązując do tych samych danych, można zauważyć, że korzystanie z instytucji przewidzianej w art. 78 § 1 k.p.k. nie jest specjalnie rozpowszechnione. Jedynie bowiem ok. 3% oskarżonych domaga się wyznaczenia obrońcy z urzędu w tym trybie (por. A. Zachuta, *op. cit.*, s. 189).

W piśmie z 23 sierpnia 2013 r. (znak: DSO-II-070-46/13/18) przekazanym Trybunałowi Konstytucyjnemu w związku z rozpatrywaną sprawą przez Departament Sądów, Organizacji i Analiz Wymiaru Sprawiedliwości Ministerstwa Sprawiedliwości wyjaśniono, że uzyskanie wyczerpujących danych dotyczących liczby wniosków o wyznaczenie obrońcy z urzędu na podstawie art. 78 § 1 k.p.k. oraz informacji o przyznaniu bądź odmowie przyznania takiego obrońcy nie jest możliwe z uwagi na to, że wnioski te nie są rejestrowane w osobnym wykazie i nie ma możliwości wygenerowania takich danych z systemów informatycznych bez konieczności analizowania każdej sprawy. Z tego względu przekazano Trybunałowi jedynie dane szacunkowe dotyczące wyłącznie trzech obszarów sądowych. Nawiązując do tych informacji, można stwierdzić, że korzystanie z instytucji przewidzianej w art. 78 § 1 k.p.k. nie jest zbyt rozpowszechnione. Chodzi tu o przeszło 4600 wniosków na ponad 47 000 osób oskarżonych i skazanych w obszarze apelacji białostockiej w latach 2007-2012, nieco ponad 1000 wniosków na ponad 60 000 osób oskarżonych w okręgu Sądu Okręgowego w Częstochowie w latach 2007-2012 oraz 383 wnioski na ogólną liczbę przeszło 24 000 oskarżonych w okręgu Sądu Okręgowego

we Włocławku w latach 2007-2012. Odnosząc się do tych samych, szacunkowych danych należy też stwierdzić, że w większości wypadków wnioski o wyznaczenie obrońcy z urzędu w trybie art. 78 § 1 k.p.k. były – we wskazanych tutaj obszarach sądowych – uwzględniane.

2.3. Wyznaczenie obrońcy z urzędu z uwagi na niezamożność oskarżonego nie ma charakteru definitywnego i może podlegać weryfikacji w toku prowadzonego postępowania. Zgodnie z art. 78 § 2 k.p.k. sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Istnieje zatem mechanizm merytorycznej kontroli rozstrzygnięć prezesa sądu na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k. Kompetencja kontrolna przysługuje w tym wypadku sądowi, który dokonuje samodzielnej oceny stanu majątkowego oskarżonego. Brzmienie powołanego art. 78 § 2 k.p.k. przesądza o tym, że cofnięcie wyznaczenia obrońcy może opierać się na analizie aktualnej sytuacji finansowej oskarżonego. Może również odnosić się do sytuacji, jaka miała miejsce w momencie rozstrzygnięcia tej sprawy przez prezesa sądu. Ocena sądu ma więc w tym znaczeniu charakter całościowy, przez co służyć ma kompleksowej kontroli kondycji finansowej oskarżonego.

Cofnięcie wyznaczenia obrońcy następuje w formie postanowienia (art. 93 § 1 k.p.k.), które nie podlega zaskarżeniu.

2.4. Wyznaczenie obrońcy z urzędu na podstawie art. 78 § 1 k.p.k. powierzone jest prezesowi sądu właściwego do rozpatrzenia sprawy (art. 81 § 1 k.p.k.). Ten sam model podejmowania rozstrzygnięć dotyczy również m.in. wyznaczania przez prezesa sądu obrońcy z urzędu w sytuacjach obrony obligatoryjnej (art. 81 § 1 w związku z art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k.).

W procedurze karnej przewidziano również kilka sytuacji, w których uprawnienie do wyznaczenia obrońcy z urzędu przysługuje sądowi, a nie prezesowi sądu. Ma to miejsce wówczas, kiedy w toku postępowania sąd stwierdzi sprzeczność interesów kilku oskarżonych mających tego samego obrońcę (art. 85 § 2 k.p.k.). Podobnie to sąd decyduje o wyznaczeniu obrońcy z urzędu na wniosek oskarżonego, który wystąpił jednocześnie z wnioskiem o skazanie go bez przeprowadzenia postępowania dowodowego (art. 387 § 1 k.p.k.). Także sąd odwoławczy wyznacza obrońcę z urzędu, jeżeli nie zdecyduje się uprzednio sprowadzić na rozprawę oskarżonego pozbawionego wolności, który nie ma obrońcy z wyboru (art. 451 k.p.k.). Dzieje się tak ponadto jeżeli oskarżony, który jest objęty obowiązkiem obrony obligatoryjnej i korzysta z obrony z wyboru, wypowiada dotychczasowy stosunek obrończy (także jeżeli stosunek wypowie obrońca); obrońcę z urzędu wyznacza sąd, jakkolwiek stanowiący podstawę wydania takiej decyzji art. 378 § 1 k.p.k. umożliwia wydanie takiego rozstrzygnięcia również przez prezesa sądu.

Podsumowując powyższe ustalenia, należy zaznaczyć, że o ile rozstrzygnięcie w sprawie przyznania obrońcy z urzędu z uwagi na trudną sytuację finansową oskarżonego pozostawione zostało prezesowi sądu właściwego do rozpatrzenia sprawy (art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k.), o tyle w ramach obowiązujących przepisów procedury karnej istnieją również takie sytuacje, w których rozstrzygnięcie o obronie z urzędu podejmuje sąd. Są to jednak wypadki niezwiązane w żadnym razie z analizą sytuacji finansowej oskarżonego. Podejmując stosowne rozstrzygnięcia na podstawie powołanych przepisów, sąd przyznaje obrońcę z urzędu w oderwaniu od statusu materialnego oskarżonego.

3. Ocena zgodności art. 81 § 1 k.p.k. z art. 42 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 i z art. 78 Konstytucji.

3.1. Zarzut sformułowany przez Rzecznika Praw Obywatelskich względem art. 81 § 1 k.p.k. dotyczy sugerowanego przez wnioskodawcę pominięcia ustawodawczego.

Rzecznik twierdzi, że odmowa wyznaczenia obrońcy z urzędu na wniosek niezamożnego oskarżonego powinna podlegać zaskarżeniu. Brak możliwości weryfikacji tego rozstrzygnięcia w obecnym stanie prawnym oznacza niespełnienie wynikających z prawa do sądu zasad rzetelnego i sprawiedliwego procesu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Narusza również wyrażone w art. 42 ust. 2 Konstytucji prawo do obrony. Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich w analizowanej sprawie brak jest również podstaw do zastosowania wyjątku od zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji (art. 78 Konstytucji).

3.2. Zarzut RPO dotyczący istniejącego mechanizmu wyznaczenia obrońcy z urzędu na podstawie art. 81 § 1 k.p.k. został poddany ocenie Trybunału Konstytucyjnego przez pryzmat konstytucyjnych gwarancji przysługujących oskarżonemu w ramach postępowania karnego.

3.3. Zgodnie z art. 42 ust. 2 Konstytucji każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. Tak wyrażone prawo do obrony identyfikowane jest w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego zarówno jako jedna z podstawowych zasad procesu karnego, jak i elementarny standard demokratycznego państwa prawnego (zob. m.in. wyroki z: 17 lutego 2004 r., sygn. SK 39/02, OTK ZU nr 2/A/2004, poz. 7, cz. III, pkt 3 uzasadnienia; 3 czerwca 2008 r., sygn. K 42/07, OTK ZU nr 5/A/2008, poz. 77, cz. III, pkt 3 uzasadnienia; 11 grudnia 2012 r., sygn. K 37/11, OTK ZU nr 11/A/2012, poz. 133, cz. III, pkt 2.2 uzasadnienia). Trybunał stwierdza, że oprócz istotnych gwarancji procesowych, art. 42 ust. 2 Konstytucji ma także niezwykle ważne znaczenie ustrojowe. Określa bowiem konkretny model państwa, w którym każdy podmiot, od momentu wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego aż do wydania prawomocnego wyroku, ma prawo do obrony własnych interesów. To przede wszystkim znaczy, że może składać wyjaśnienia, prezentować swoje stanowisko czy podejmować inne działania mające na celu przeciwstawienie się kierowanemu względem niemu oskarżeniu.

Prawo do obrony, ze względu na ścisłe powiązanie z zasadą demokratycznego państwa prawnego, odnosi się zarówno do postępowania karnego, o czym jednoznacznie przesądza treść art. 42 ust. 2 zdania pierwszego Konstytucji, jak również do każdego postępowania mającego charakter represyjny (zob. wyrok o sygn. K 42/07 [s.13], cz. III, pkt 3 uzasadnienia). Gwarancyjny charakter prawa do obrony wymaga przy tym, aby nadać mu znaczenie realne i efektywne w ramach konkretnego postępowania. Chodzi zatem o stworzenie warunków, w których podmiot tego prawa będzie mógł z niego skutecznie korzystać dla obrony swoich interesów (zob. wyrok z 28 listopada 2007 r., sygn. K 39/07, OTK ZU nr 10/A/2007, poz. 129, cz. III, pkt 11.2.1 uzasadnienia).

Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie stwierdzał, że przysługujące każdemu prawo do obrony w procesie karnym ma wymiar materialny i formalny. Materialny aspekt prawa do obrony odnosi się do wszystkich gwarancji procesowych umożliwiających podejrzanemu lub oskarżonemu prezentowanie własnego stanowiska. Obejmuje m.in. prawo wglądu w akta, możliwość składania wniosków dowodowych, czy też prawo odmowy składania wyjaśnień. Elementem tak szeroko rozumianej materii prawa do obrony jest również jej formalny aspekt związany ściśle z prawem do korzystania z pomocy obrońcy, a więc profesjonalnego pełnomocnika zapewniającego ochronę interesów oskarżonego. Dotyczy to zarówno obrońcy z wyboru, jak i wskazanego w toku postępowania obrońcy z urzędu (zob. m.in. wyrok o sygn. K 42/07, [s. 13]).

Ocena mechanizmu procesowego określonego w art. 81 § 1 k.p.k. przez pryzmat konstytucyjnych gwarancji prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji) prowadzi do wniosku, że wyznaczenie obrońcy z urzędu – niezależnie od tego, czy dokonywane jest w

ramach obrony obligatoryjnej na podstawie art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k., czy też na podstawie art. 78 § 1 k.p.k. – jest rozstrzygnięciem o sposobie korzystania przez oskarżonego z prawa do obrony. Prezes sądu właściwego do rozpatrzenia sprawy, działając na podstawie art. 81 § 1 k.p.k., decyduje zatem o realizacji jednego z praw podmiotowych oskarżonego (por. wyrok z 11 stycznia 2005 r., sygn. SK 60/03, OTK ZU nr 1/A/2005, poz. 2, cz. III, pkt 6 uzasadnienia). Trybunał podkreśla, że chodzi tu o prawo podmiotowe mające swoje źródło w art. 42 ust. 2 Konstytucji. Każde rozstrzygnięcie podejmowane na podstawie art. 81 § 1 k.p.k. należy odczytywać w kontekście realizacji konstytucyjnego prawa podmiotowego, a w szczególności – mając na względzie zarzut wnioskodawcy w badanej sprawie – w perspektywie prawa do korzystania z obrońcy z urzędu na zasadach określonych w ustawie wyrażonego w art. 42 ust. 2 zdaniu drugim Konstytucji.

Należy dodać na marginesie, że podobny sposób postrzegania rozstrzygnięć procesowych dotyczących obrońcy z urzędu w kontekście podmiotowego prawa do obrony jest przyjmowany również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Odmowa przyznania oskarżonemu obrońcy z urzędu w postępowaniu karnym była podstawą stwierdzonego przez ten sąd naruszenia gwarancji wynikających z art. 6 § 1 i 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 1, poz. 284, ze zm.) (por. wyrok z 11 czerwca 2013 r. w sprawie Kowalski przeciwko Polsce, nr 43316/08).

3.4. Bezpośrednie powiązanie faktu przyznania, bądź odmowy przyznania obrońcy z urzędu oskarżonemu występującemu z wnioskiem w trybie art. 78 § 1 k.p.k. z treścią prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji) oznacza, iż rozstrzygnięcie prezesa sądu określa sposób realizacji konstytucyjnego prawa podmiotowego w trakcie konkretnego postępowania karnego.

Zastosowanie gwarancji wynikających z prawa do sądu uzależnione jest zawsze od tego, czy rozpatrywane zagadnienie należy powiązać z pojęciem „sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji. Pojęcie to było dotychczas wielokrotnie analizowane w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i rozumiane jest na gruncie konstytucyjnym w sposób autonomiczny. Nie można go interpretować jedynie przez odwołanie się do podobnych pojęć funkcjonujących na poziomie ustawowym w ramach procedury karnej, cywilnej czy administracyjnej. Z treści art. 45 ust. 1 Konstytucji wynika, że w sferze przedmiotowej prawo do sądu dotyczy możliwie najszerszego zakresu spraw rozpatrywanych przez sądy w związku z ich podstawową funkcją – sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości. W tym sensie zakres normowania art. 45 ust. 1 Konstytucji, jeśli chodzi o zastosowane przez ustrojodawcę pojęcie „sprawy”, obejmuje te wszystkie spory prawne, które dotyczą istoty funkcji sądowego wymiaru sprawiedliwości. Poza tym zakresem pozostają natomiast spory wewnątrz aparatu państwowego (np. sprawy stosunku nadrzędności i podporządkowania między organami państwa) oraz – co do zasady – sprawy podległości służbowej urzędników (zob. wyrok TK z 18 lipca 2011 r., sygn. SK 10/10, OTK ZU nr 6/A/2011, poz. 58, cz. III, pkt 3.1.1 uzasadnienia).

Urzeczywistnienie konstytucyjnych gwarancji prawa do sądu dotyczy wszystkich sytuacji, w których dochodzi do rozstrzygania o prawach danego podmiotu – w relacji zarówno do innych równorzędnych podmiotów, jak i władzy publicznej – a natura istniejącego stosunku prawnego wyklucza podejmowanie w tym zakresie arbitralnych decyzji. W rezultacie treść normatywna pojęcia „rozpatrzenie sprawy” utożsamiana jest z każdym rozstrzygnięciem o prawach lub obowiązkach danego podmiotu, zapadającym na podstawie norm prawnych zawartych w obowiązujących przepisach. Chodzi tu o czynność polegającą na prawnej kwalifikacji określonego stanu faktycznego na podstawie konkretnej i indywidualnej normy adresowanej do danego podmiotu, która wywołuje skutki prawne w sferze uprawnień bądź obowiązków tego podmiotu. Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji każda czynność spełniająca wskazane kryteria zarezerwowana jest dla

niezależnego, bezstronnego i niezawisłego sądu, którego rozstrzygnięcie ma być dokonane w sposób sprawiedliwy, jawny oraz bez nieuzasadnionej zwłoki (zob. wyroki TK z 27 maja 2008 r., sygn. SK 57/06, OTK ZU nr 4/A/2008, poz. 63, cz. III, pkt 5; 30 października 2012 r., sygn. SK 20/11, OTK ZU nr 9/A/2012, poz. 110, cz. III, pkt 5.1.1 uzasadnienia).

Podmiotem konstytucyjnego prawa do sądu jest „każdy”. To znaczy, że także w sferze podmiotowej prawo to ma charakter bardzo szeroki i obejmuje wszystkie „sprawy” dotyczące zarówno jednostki, jak i osób prawnych prawa prywatnego. Ochrona przewidziana w art. 45 ust. 1 Konstytucji dotyczy nie tylko wąsko rozumianego postępowania głównego, ale może również obejmować inne postępowania, w których sąd rozstrzyga o prawach i obowiązkach danego podmiotu. W dotychczasowym orzecznictwie wskazywano m.in. na postępowanie wieczystoksięgowe (zob. wyrok z 7 września 2004 r., sygn. P 4/04, OTK ZU nr 8/A/2004, poz. 81), postępowanie w sprawie stwierdzenia niedopuszczalności wpisu hipoteki lub zastawu w księdze wieczystej lub właściwym rejestrze (zob. wyrok z 19 września 2007 r., sygn. SK 4/06, OTK ZU nr 8/A/2007, poz. 98) czy też postępowanie dotyczące kosztów pomocy prawnej świadczonej z urzędu (wyrok z 30 października 2012 r., sygn. SK 20/11, OTK ZU nr 9/A/2012, poz. 110).

Na tle powyższych ustaleń Trybunał stwierdził, że rozstrzygnięcie o przyznaniu bądź odmowie przyznania obrońcy z urzędu oskarżonemu występującemu z wnioskiem w trybie art. 78 § 1 k.p.k. jest „sprawą” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji. Decyduje bowiem o prawach lub obowiązkach konkretnego podmiotu na podstawie norm prawnych wynikających z przepisów prawnych. Dokonując oceny wniosku oskarżonego, ubiegającego się o przyznanie mu obrońcy z urzędu z uwagi na brak możliwości poniesienia kosztów obrony z wyboru, prezes właściwego sądu rozstrzyga zarówno o formie korzystania z prawa do obrony, jak i w zasadniczym stopniu o tym, jak to prawo będzie realizowane. Wyznaczenie obrońcy oznacza bowiem ustanowienie procesowego przedstawiciela, którego głównym zadaniem jest ochrona oskarżonego w taki sposób, aby cele toczącego się procesu karnego zostały osiągnięte z poszanowaniem gwarancji prawa do obrony (por. wyrok z 10 grudnia 2012 r., sygn. K 25/11, OTK ZU nr 11/A/2012, poz. 132, cz. III, pkt 2 uzasadnienia). Odmowa przyznania profesjonalnego obrońcy nie oznacza – sama w sobie – pozbawienia oskarżonego prawa do obrony, jakkolwiek determinuje sposób korzystania przez tę osobę z przysługującego jej uprawnienia do prezentowania własnego stanowiska i przeciwstawiania się stawianym zarzutom. Dotyczy zatem „sprawy”, o której mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji, przez co musi być postrzegana w perspektywie konstytucyjnej regulacji prawa do sądu.

3.5. Rozstrzygnięcie podejmowane na podstawie art. 81 § 1 k.p.k. musi stać się przedmiotem oceny dokonywanej przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Wiąże się to z koniecznością takiego ukształtowania procedury, aby sąd miał możliwość wypowiedzenia się na temat przyznania obrońcy z urzędu w sytuacji, w której oskarżony nie będzie w stanie ponieść kosztów obrony z wyboru bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Orzeczenie w tym zakresie – z uwagi na wyraźne powiązanie rozstrzygnięcia tej kwestii z pojęciem „sprawy” z art. 45 ust. 1 Konstytucji – musi należeć do sądu. Wymóg ten – w obecnym stanie prawnym – nie jest realizowany.

Rozstrzygnięcie podejmowane na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k. pozostawione jest poza zakresem kompetencji sądu w rozumieniu konstytucyjnym. Wyznaczenie obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu leży bowiem w kompetencji prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy, a wydane przez niego rozstrzygnięcie nie podlega kontroli sądu.

Pozycja ustrojowa prezesa sądu została określona przede wszystkim w ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2013 r., poz. 427,

ze zm.). Funkcję prezesa, będącego organem sądu danego szczebla, może pełnić sędzia powołany spośród kadry sędziowskiej sądów rejonowych, okręgowych lub apelacyjnych. Jest to funkcja sprawowana kadencyjnie, przy czym status prawny prezesa sądu w okresie jego urzędowania można uznać za stabilny, biorąc pod uwagę ograniczone możliwości odwołania takiej osoby ze stanowiska przed upływem kadencji. Do podstawowych zadań związanych z wykonywaniem funkcji prezesa sądu należy przede wszystkim kierowanie sądem i reprezentowanie go na zewnątrz. Chodzi tu m.in. o kierowanie działalnością administracyjną sądu, wykonywanie zadań zwierzchnika służbowego pozostałych sędziów, referendarzy sądowych oraz asystentów sędziów, jak również powierzanie sędziom i referendarzom sądowym pełnienia określonych prawem funkcji. Prezes sądu jest jednocześnie przewodniczącym kolegium sądu okręgowego lub apelacyjnego. Status prawny prezesa sądu nie ogranicza się przy tym wyłącznie do funkcji o charakterze administracji sądowej. Wiąże się również z wykonywaniem zadań jurysdykcyjnych przewidzianych dla tego podmiotu m.in. w przepisach odrębnych. Przykładem tego rodzaju zadania jest właśnie kompetencja w zakresie rozstrzygania o wyznaczeniu obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu. Choć prezes sądu ma szczególny status z uwagi na powierzone mu zadania administracyjne i orzecznicze, to z oczywistych względów nie może być utożsamiany z sądem w rozumieniu konstytucyjnym.

3.6. Obowiązująca procedura wyznaczenia obrońcy z urzędu oskarżonemu, który wystąpił z wnioskiem w trybie art. 78 § 1 k.p.k., nie przewiduje udziału sądu. Rozstrzygnięcie dotyczące odmowy wyznaczenia obrońcy, a zatem sposobu realizacji prawa do obrony w postępowaniu karnym, nie podlega jakiegokolwiek sądowej weryfikacji.

Zarzut postawiony przez wnioskodawcę dotyczy braku zagwarantowania przez ustawodawcę możliwości merytorycznej weryfikacji zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu. Rzecznik upatruje wadliwość kwestionowanego przepisu w braku zaskarżalności rozstrzygnięcia, które – jak zostało to uprzednio stwierdzone – dotyczy sfery realizacji konstytucyjnego prawa podmiotowego, a konkretnie prawa do obrony. Pytanie, na jakie należało odpowiedzieć dotyczyło tego, czy powołane przez wnioskodawcę wzorce kontroli określają konstytucyjny model zaskarżalności tego rodzaju rozstrzygnięć, a jeśli tak, to czy można na tym tle dopatrywać się wadliwości rozwiązania przyjętego w art. 81 § 1 k.p.k.

W dotychczasowym orzecznictwie Trybunał wskazywał, że zaskarżalność rozstrzygnięć sądowych stanowi jedną z gwarancji przypisywanych do ogólnie sformułowanego prawa do sądu. W tym ujęciu art. 45 ust. 1 Konstytucji traktowano nie tylko jako prawo do sądowego wymiaru sprawiedliwości, a więc merytorycznego rozstrzygnięcia w zakresie praw jednostki, ale także jako prawo do sądowej kontroli takich rozstrzygnięć (zob. wyrok z 12 maja 2003 r., sygn. SK 38/02, OTK ZU nr 5/A/2003, poz. 38, cz. III, pkt 3 uzasadnienia). Rozstrzygnięcie po raz pierwszy kwestii mającej istotne znaczenie dla praw jednostki powinno podlegać weryfikacji, której źródłem jest wywiedziona z art. 45 ust. 1 Konstytucji zasada sprawiedliwości proceduralnej (zob. wyrok z 2 czerwca 2010 r., sygn. SK 38/09, OTK ZU nr 5/A/2010, poz. 46, cz. III, pkt 3.1 uzasadnienia).

Zdaniem Trybunału, na tle badanej sprawy kwestię zaskarżalności należy postrzegać głównie przez pryzmat powołanego przez RPO wzorca w postaci art. 78 Konstytucji. Przepis ten wyraża ogólną zasadę zaskarżalności wszelkich rozstrzygnięć w każdym postępowaniu przed organami państwa. Powinien być on przy tym interpretowany z uwzględnieniem wykładni systemowej, biorąc pod uwagę przede wszystkim art. 45 oraz art. 175 Konstytucji (zob. m.in. wyroki z: 13 czerwca 2006 r., sygn. SK 54/04, OTK ZU nr 6/A/2006, poz. 64, cz. III, pkt 2.1 uzasadnienia; 30 października 2012 r., sygn. SK 20/11, OTK ZU nr 9/A/2012, poz. 110, cz. III, pkt 3.4.2 uzasadnienia). Prawo do zaskarżania orzeczeń, w taki sposób, w jaki zostało wyrażone w art. 78 Konstytucji, wzmacnia i

rozwiija gwarancje prawa do sądu (zob. wyrok o sygn. SK 20/11, pkt 3.4.2 uzasadnienia). Uznanie danej kwestii za „sprawę”, nawet jeżeli ma w ramach danego postępowania charakter wypadkowy, skutkuje zatem koniecznością zagwarantowania zaskarżalności takiego rozstrzygnięcia.

Wynikający z art. 78 Konstytucji nakaz takiego kształtowania procedury, aby przewidziane w niej było prawo wniesienia przez stronę środka zaskarżenia, nie oznacza, że ma on charakter absolutny. Świadczy o tym przede wszystkim samo brzmienie art. 78 zdania drugiego Konstytucji, w którym wyraźnie przewidziano możliwość ustawowego wprowadzania wyjątków od zasady zaskarżalności. Tak więc chociaż konkretna sprawa może – co do zasady – wymagać takiego ukształtowania procedury, by była zapewniona merytoryczna weryfikacja zapadłego rozstrzygnięcia, to jednocześnie brak tego rodzaju rozwiązania należy zawsze ocenić w kontekście dopuszczalności posłużenia się przez ustawodawcę wyjątkiem od zasady wyrażonej w art. 78 zdaniu pierwszym Konstytucji. Taki kierunek rozumowania należało przyjąć w badanej sprawie w odniesieniu do rozstrzygnięcia zapadającego na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k.

Wspominając o możliwości wprowadzenia wyjątku od zasady wynikającej z art. 78 zdania pierwszego Konstytucji, ustrojodawca nie określił szczegółowo katalogu sytuacji, w których jego zastosowanie jest dopuszczalne. Nie znaczy to jednak, iż ustawodawca ma w tym zakresie nieograniczoną swobodę. W przeciwnym razie to w jego kompetencjach należałoby samodzielnie określać zakresu norm konstytucyjnych. Wyjątki od zasady zaskarżalności nie mogą z pewnością prowadzić do naruszenia innych norm konstytucyjnych, a tym bardziej całkowicie przekreślać samej zasady ogólnej. Każde odstępstwo od reguły wyznaczonej w art. 78 Konstytucji musi być więc spowodowane szczególnymi okolicznościami, które usprawiedliwiłyby pozbawienie strony postępowania środka odwoławczego (zob. wyroki z: 4 marca 2008 r., sygn. SK 3/07, OTK ZU nr 2/A/2008, poz. 25, cz. III, pkt 6.1 uzasadnienia; 6 grudnia 2011 r., sygn. SK 3/11, OTK ZU nr 10/A/2011, poz. 113, cz. III, pkt 1.4 uzasadnienia; 3 lipca 2012 r., sygn. K 22/09, OTK ZU nr 7/A/2012, poz. 74, cz. III, pkt 5.5 uzasadnienia).

Przenosząc te ustalenia na poziom rozważań dotyczących procedury wyznaczania obrońcy z urzędu oskarżonemu występującemu z wnioskiem w trybie art. 78 § 1 k.p.k. Trybunał stwierdził, że rozstrzygnięcie w tej sprawie powinno – co do zasady – podlegać weryfikacji sądowej, zgodnie z wymogami art. 45 ust. 1 oraz art. 78 Konstytucji. Ewentualne odstępstwo od zasady zaskarżalności byłoby możliwe jedynie, jeśli dałoby się uzasadnić szczególnymi okolicznościami legitymowanymi konstytucyjnie. Na gruncie rozpatrywanej sprawy Trybunał nie znalazł jednak takich okoliczności, które uzasadniałyby odstąpienie od zaskarżalności rozstrzygnięcia o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu.

3.7. Podstawowym argumentem wskazującym na brak możliwości odstąpienia od zaskarżalności negatywnego rozstrzygnięcia podjętego w trybie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k. jest istota sprawy, której dotyczy. Określenie sposobu realizacji przez oskarżonego prawa podmiotowego do obrony dotyczy jednej z podstawowych gwarancji wyznaczających jego status w ramach postępowania karnego. Analizowane tutaj rozstrzygnięcie ma – co prawda – charakter odrębny od postępowania, w ramach którego sąd sprawuje wymiar sprawiedliwości, wypowiadając się na temat odpowiedzialności karnej, jakiej podlegać ma jednostka. Określenie sposobu prowadzenia obrony w zasadniczym stopniu kształtuje jednak sytuację faktyczną oskarżonego. Trybunał Konstytucyjny nie wypowiada się w tym miejscu na temat tego, czy występowanie w postępowaniu karnym bez pełnomocnika może obniżyć skuteczność obrony z uwagi na brak merytorycznego przygotowania oskarżonego. Z punktu widzenia oskarżonego rozstrzygnięcie o ewentualnym przyznaniu obrońcy z urzędu istotnie określa sposób prowadzenia obrony w jej formalnym znaczeniu. Rozstrzygnięcie dotyczące „prawa

ubogich” w oczywisty sposób dotyka sfery obrony w znaczeniu formalnym, wiążąc się ściśle z ekonomicznym aspektem realizowania tego prawa (por. wyrok z 26 lipca 2006 r., sygn. SK 21/04, OTK ZU nr 7/A/2006, poz. 88, cz. VI, pkt 6 uzasadnienia). Powinno zatem podlegać sądowej kontroli. Rozstrzygnięcie tej kwestii nie może być traktowane jako całkowicie uboczne w stosunku do toczącego się postępowania w sprawie. Wręcz przeciwnie, przesądza ono o tym, jak to postępowanie będzie przebiegało, co najmniej w jego sferze formalnej. Przyznanie bądź nieprzyznanie obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu nie może być zatem klasyfikowana jako czynność dodatkowa wobec rozstrzyganej sprawy, a przez to nienależąca do aktów dokonywanych w ramach sprawowania funkcji wymiaru sprawiedliwości (por. wyrok o sygn. SK 54/04, [s. 19]).

Niedopuszczalność zastosowania wyjątku od zasady zaskarżalności względem rozstrzygnięcia podejmowanego na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k. związana jest również z samym sposobem wyznaczania obrońcy z urzędu w podanym wypadku. Rozstrzygnięcie tej kwestii dokonywane jest jednoosobowo przez prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy, który musi uprzednio ocenić spełnienie materialnej przesłanki należytego wykazania braku możliwości ponoszenia kosztów obrony przez oskarżonego. Kryteria dokonywanej w tym zakresie oceny nie zawsze są jasno określone. Nie bez znaczenia są także istniejące rozbieżności co do tego, czy takie rozstrzygnięcie powinno być uzasadniane, czy też nie wymaga uzasadnienia z uwagi na brak możliwości jego zaskarżenia (art. 99 § 2 k.p.k., por. także cz. III, pkt 2.2 uzasadnienia).

Inny argument na rzecz braku możliwości odstępiania od zasady przewidzianej w art. 78 zdaniu pierwszym Konstytucji wiąże się z treścią niektórych unormowań zawartych w kodeksie postępowania karnego. W obowiązującym stanie prawnym istnieją takie rozstrzygnięcia prezesa sądu, które dotyczą bezpośrednio sfery uprawnień procesowych uczestników postępowania i są objęte prawem do zaskarżenia. W ramach procedury karnej sądowa weryfikacja rozstrzygnięć prezesa sądu dotyczy m.in. zarządzenia prezesa w sprawie usunięcia braków formalnych aktu oskarżenia (art. 337 § 2 w związku z art. 337 § 1 k.p.k.), zarządzenia o odmowie przyjęcia wniosku o sporządzenie na piśmie i doręczenie uzasadnienia wyroku, złożonego przez osobę nieuprawnioną lub po terminie (art. 422 § 3 k.p.k.) czy też zarządzenia o odmowie przyjęcia środka odwoławczego wniesionego po terminie lub przez osobę nieuprawnioną (art. 429 § 2 w związku z art. 429 § 1 k.p.k.). Trudno jest znaleźć uzasadnienie wyłączenia z tego katalogu rozstrzygnięcia o tak istotnym znaczeniu dla sytuacji prawnej oskarżonego w procesie karnym, jakim jest odmowa wyznaczenia obrońcy z urzędu w związku z tzw. prawem ubogich, zwłaszcza że ustawodawca przewidział możliwość zażalenia postanowienia sądu o wyznaczeniu innego obrońcy z urzędu ze względu na sprzeczność interesów kilku oskarżonych reprezentowanych przez tego samego obrońcę (art. 85 § 2 k.p.k.). W ocenie Trybunału, uzasadnieniem wprowadzenia wyjątku od zasady zaskarżalności w odniesieniu do zarządzenia prezesa sądu wydanego na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k. nie może być przesłanka ważnego interesu postępowania, szczególnego charakteru, ani postulat jego sprawnego i szybkiego przeprowadzenia.

W dotychczasowym orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego tego rodzaju sytuacje stanowiły podstawę stwierdzenia zgodności z art. 78 Konstytucji niektórych rozwiązań proceduralnych wprowadzających wyjątki od zasady zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Trybunał dopuszczał brak możliwości zażalenia na zarządzenie dotyczące obecności prokuratora (lub osoby wskazanej) podczas kontaktów oskarżonego z jego obrońcą (zob. wyrok o sygn. SK 39/02, [s. 13]), brak możliwości zażalenia przez komornika orzeczenia sądu przyznającego mu odpowiednią sumę pieniężną od Skarbu Państwa (zob. wyrok z 14 października 2010 r., sygn. K 17/07, OTK ZU nr 8/A/2010, poz. 75) czy też brak możliwości zaskarżenia postanowienia sądu w sprawie oddalenia wniosku o wyłączenie komornika (zob. wyrok z 12 kwietnia 2012 r., sygn. SK 21/11, OTK ZU nr 4/A/2012, poz. 38). Rozpatrywana w niniejszym

postępowaniu sprawa wyznaczenia obrońcy z urzędu oskarżonemu, który wskazuje na brak możliwości ponoszenia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, ma całkowicie odrębny charakter i nie może być przyrównywana do wymienionych rozstrzygnięć Trybunału. Trudno jest przy tym wskazać inne wartości lub zasady konstytucyjne, które mogłyby uzasadniać posłużenie się przez ustawodawcę przewidzianym w art. 78 Konstytucji wyjątkiem od zasady zaskarżalności w odniesieniu do analizowanego art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k. Nawiązując w tym miejscu do argumentu sprawności i szybkości postępowania karnego, trzeba także zauważyć, że brak możliwości zakwestionowania negatywnego rozstrzygnięcia podejmowanego na podstawie art. 81 § 1 k.p.k. może powodować daleko idące skutki dla całego postępowania w danej sprawie. Zarzut braku wyznaczenia obrońcy z urzędu może być bowiem podnoszony przez oskarżonego w apelacji zgodnie z art. 447 § 3 k.p.k., co – w wypadku jego uwzględnienia – skutkować może koniecznością powtórzenia procesu. Sądowa kontrola rozstrzygnięcia podejmowanego na podstawie art. 81 § 1 k.p.k., zapewniona dopiero na kolejnym etapie instancyjnym, jest przez to nieefektywna z punktu widzenia całego toczącego się postępowania.

3.8. Trybunał Konstytucyjny zwraca również uwagę na ważne argumenty systemowe. Po pierwsze, zgodnie z art. 117 § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm., dalej: k.p.c.) osoba fizyczna, niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może się domagać ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli złoży oświadczenie, z którego wynika, że nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny. Orzeka o tym sąd, w którym sprawa ma być wytoczona lub się toczy (art. 117 § 4 k.p.c.). Na postanowienie odmawiające ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 2 k.p.c.) kierowane do sądu, który je wydał. Jeżeli sąd ten nie uwzględni zażalenia, a przy tym stwierdzi, że nie ma ono braków formalnych, przekazuje je wraz z aktami sprawy sądowi drugiej instancji do rozpoznania. Wydaje się, że skoro rozstrzygnięcia dotyczące przyznania bądź odmowy przyznania obrony z urzędu w procedurze cywilnej podlegają merytorycznej kontroli sądu, to tym bardziej sądowa weryfikacja powinna dotyczyć tych samych zagadnień na gruncie procesu karnego.

Po drugie, prawo pomocy, obejmujące zwolnienie od kosztów sądowych oraz ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego, jest przewidziane również w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2012 r., poz. 270, ze zm. dalej: p.p.s.a.). Przyznanie prawa pomocy osobie fizycznej związane jest z wykazaniem braku możliwości ponoszenia jakichkolwiek kosztów postępowania lub też braku możliwości ponoszenia pełnych kosztów postępowania, bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny (art. 246 § 1 ppsa). Rozpoznawanie wniosków o przyznanie prawa pomocy należy do wojewódzkiego sądu administracyjnego, w którym sprawa ma się toczyć lub już się toczy (art. 254 § 1 p.p.s.a.). Sąd, na posiedzeniu niejawnym, wydaje postanowienie o przyznaniu lub odmowie przyznania prawa pomocy. Rozstrzygnięcie to może podlegać merytorycznej weryfikacji wojewódzkiego sądu administracyjnego (art. 259 § 1 p.p.s.a.).

3.9. Na podstawie powyższych ustaleń Trybunał stwierdził, że kwestionowany we wniosku RPO art. 81 § 1 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje sądowej kontroli zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego, który złożył wniosek w trybie art. 78 § 1 k.p.k., jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 oraz z art. 78 Konstytucji.

Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w odniesieniu do art. 81 § 1 k.p.k. wiąże się z takim ukształtowaniem procedury, w której pominięto udział sądu w rozstrzygnięciu o

realizacji przez oskarżonego przysługującego mu konstytucyjnego prawa do obrony. To zaś oznacza pozostawienie kwestii przyznania bądź odmowy przyznania obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu w całości poza merytoryczną kontrolą sądu.

Rozstrzygnięcie Trybunału przyjęte w niniejszej sprawie dotyczy wyłącznie zarzutu sformułowanego przez wnioskodawcę. Trybunał ograniczył się zatem do stwierdzenia, że konstytucyjne gwarancje przewidziane w powołanych przez RPO wzorcach kontroli nie zostały urzeczywistnione przez ustawodawcę. Przesądzając o konieczności stworzenia mechanizmu zaskarżalności rozstrzygnięć podejmowanych na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 k.p.k., Trybunał Konstytucyjny nie wypowiedział się w tym miejscu o tym, jaki model ich weryfikacji należy zastosować. W tym kontekście aktualny pozostaje pogląd przyjęty w orzecznictwie Trybunału, że „konstytucyjna kwalifikacja konkretnych środków zaskarżenia pozostawionych przez prawodawcę do dyspozycji strony uwzględniać musi całokształt unormowań determinujących przebieg danego postępowania. W szczególności konieczne jest zarówno odniesienie do rodzaju sprawy rozstrzyganej w danym postępowaniu, struktury i charakteru organów podejmujących rozstrzygnięcie, jak i wreszcie konsekwencji oddziaływania innych zasad i norm konstytucyjnych, w szczególności zaś konstytucyjnej zasady prawa do sądu” (wyrok z 16 listopada 1999 r., sygn. SK 11/99, OTK ZU nr 7/1999, poz. 158 oraz zob. wyroki z: 18 kwietnia 2005 r., sygn. SK 6/05, OTK ZU nr 4/A/2005, poz. 36; 13 lipca 2009 r., sygn. SK 46/08, OTK ZU nr 7/A/2009, poz. 109; 12 stycznia 2010 r., sygn. SK 2/09, OTK ZU nr 1/A/2010, poz. 1).

4. Ocena zgodności art. 78 § 2 k.p.k. z art. 78 w związku z art. 42 ust. 2 Konstytucji.

4.1. Zarzut przedstawiony we wniosku RPO w odniesieniu do art. 78 § 2 k.p.k. sformułowany został w sposób analogiczny do analizowanego uprzednio zarzutu niezgodności z Konstytucją art. 81 § 1 k.p.k. W obu wypadkach wnioskodawca kwestionuje konstytucyjność rozwiązania, które nie przewiduje możliwości sądowej weryfikacji rozstrzygnięcia w sprawie wyznaczenia obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu. Na gruncie art. 78 § 2 k.p.k. chodzi o brak zaskarżalności postanowienia sądu, który w toku postępowania cofa wyznaczenie obrońcy z urzędu, stwierdziwszy, że nie istnieją już okoliczności, na podstawie których obrońca został wyznaczony. Z uwagi na tożsamość obu zarzutów, kierunek oraz zasadnicze elementy argumentacji odnoszące się do art. 81 § 1 k.p.k. i zaprezentowane w pkt 3 niniejszego uzasadnienia, miały zastosowanie do oceny konstytucyjności art. 78 § 2 k.p.k.

Zasadnicza różnica między rozstrzygnięciem związanym z wyznaczeniem obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu (art. 81 § 1 k.p.k.) i cofnięciem wyznaczenia takiego obrońcy (art. 78 § 2 k.p.k.) dotyczy etapów postępowania, na których one zapadają, ale – co znacznie bardziej istotne w perspektywie rozpatrywanej sprawy – podmiotów, które je podejmują. W myśl art. 78 § 2 k.p.k. podmiotem tym jest sąd, co zapewnienia sądowe rozpatrzenie „sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji. Oznacza to, że w odniesieniu do badanego art. 78 § 2 k.p.k. spełniony jest wymóg takiego ukształtowania procedury, która zapewnia udział sądu w decydowaniu o sposobie realizacji prawa podmiotowego, a konkretnie prawa do obrony. Do rozstrzygnięcia pozostał natomiast problem zaskarżalności orzeczeń i decyzji wydanych przez sąd w tej materii (art. 78 Konstytucji). Chodziło tu głównie o to, czy istniejący w ramach postępowania karnego brak sądowej weryfikacji postanowienia podejmowanego na podstawie art. 78 § 2 k.p.k. może być uznany za dopuszczalny wyjątek od zasady określonej w art. 78 zdaniu pierwszym Konstytucji.

4.2. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że cofnięcie wyznaczenia obrońcy z urzędu na podstawie art. 78 § 2 k.p.k. dotyczy kwestii mającej zasadnicze znaczenie z punktu

widzenia realizacji przez oskarżonego przysługującego mu prawa do obrony w procesie karnym. Zarówno cofnięcie wyznaczenia obrońcy z urzędu, jak i uprzednio analizowana odmowa jego wyznaczenia determinują sytuację procesową oskarżonego, przesądzając o konieczności zmiany sposobu korzystania przez niego z gwarancji prawa do obrony w znaczeniu formalnym. W sytuacji braku wyznaczenia obrońcy z wyboru oraz cofnięcia wyznaczenia obrony z urzędu, oskarżony musi samodzielnie przedstawiać przed sądem swoją sprawę. Oczywiście jest zatem, że rozstrzygnięcie sądu na podstawie art. 78 § 2 k.p.k. oddziałuje bezpośrednio na tę sferę uprawnień oskarżonego, które wynikają z gwarancji prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji). Powinna ona zatem podlegać merytorycznej weryfikacji i nie może być objęta wyjątkiem, o którym mowa w art. 78 zdaniu drugim Konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny nie znalazł argumentów, które mogłyby w sposób konstytucyjnie satysfakcjonujący uzasadniać wyłączenie zasady zaskarżalności orzeczeń sądowych w odniesieniu do postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu w sytuacji określonej w art. 78 § 2 k.p.k. Trybunał podtrzymał w tym zakresie rozbudowaną argumentację przedstawioną już wcześniej w odniesieniu do zarzutu niekonstytucyjności art. 81 § 1 k.p.k. (zob. cz. III, pkt 3.6-3.7 uzasadnienia). Uzupełniając jedynie tamte ustalenia, należy podkreślić, że prawo do zaskarżenia stanowi istotny element zasady sprawiedliwości proceduralnej, będącej jednym z komponentów prawa do sądu, stanowiącego jednocześnie ważną gwarancję poszanowania innych praw jednostek w postępowaniu sądowym. Z tego względu przesłanki sprawnego prowadzenia postępowania, jego ważnego interesu czy szczególnego charakteru nie mogą uzasadniać wprowadzenia wyjątku od zasady zaskarżalności również w odniesieniu do postanowień sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu. Zastosowanie sądowej kontroli takich rozstrzygnięć jest również uzasadnione ze względu na ocenny charakter przesłanek, które sąd bierze pod uwagę, wydając postanowienie na podstawie art. 78 § 2 k.p.k.

Należy nadmienić, że w ramach procedury karnej zaskarżeniu podlegają rozstrzygnięcia sądu dotyczące bezpośrednio sfery uprawnień procesowych uczestników postępowania. Zażalenie przysługuje m.in. na postanowienie sądu o odtworzeniu akt sprawy (art. 165 § 2 w związku z art. 165 § 1 k.p.k.). Zaskarżeniu podlega również postanowienie sądu odwoławczego o pozostawieniu bez rozpoznania środka odwoławczego wniesionego po terminie lub przez osobę nieuprawnioną (art. 430 § 2 w związku z art. 430 § 1 i art. 429 § 1 k.p.k.). Zażalenie może dotyczyć także orzeczenia sądu o kosztach procesu (art. 626 § 3 k.p.k.). W tym świetle jeszcze trudnej tłumaczy się przyjęte przez ustawodawcę rozwiązanie, nieprzewidujące zaskarżalności postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu.

Biorąc pod uwagę te okoliczności, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 78 § 2 k.p.k. w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 42 ust. 2 Konstytucji.

5. Zbędność orzekania.

Stwierdzając niezgodność kwestionowanych przepisów k.p.k. z niektórymi wzorcami powołanymi we wniosku RPO, Trybunał Konstytucyjny uznał za zbędne dokonywanie ich dalszej kontroli z punktu widzenia pozostałych wzorców wskazanych przez wnioskodawcę.

Z tych względów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.